

توسعه فرهنگ پرسشگری، کاوشگری و تفکر نقاد در میان دانش‌آموزان و تقویت آن از سوی معلمان و مدیران آموزشی شرایط توسعه مداوم دانش، نگرش و مهارت‌های زندگی جوانان را فراهم می‌آورد.

چکیده‌ی یافته‌ی یک پژوهش

منظر ترکمان

اشاره

میزان مطالعه و گرایش به خواندن، از مهم‌ترین شاخص‌های رشد و توسعه است. سازمان یونسکو در بسیاری از همایش‌های خود توسعه‌ی اقتصادی را مرهون گسترش مطالعه، نشر کتاب و برنامه‌ریزی دراز مدت آموزش می‌داند [۴].

شورای اجتماعی-اقتصادی سازمان ملل متحد نیز کتاب را از وسایل لازم برای عمران و پیشرفت ملل دانسته است. مقایسه‌ی آمار نشر کتاب و مقدار

روش پژوهش

برای سنجش میزان و نوع مطالعه‌ی غیردرسی دانش‌آموزان از روش پیمایشی، و برای سنجش رابطه‌ی عوامل مؤثر بر مطالعه‌ی غیردرسی با میزان این مطالعه، از روش همبستگی رتبه‌ای استفاده شده است.

سوالات پژوهش

سوالات پژوهش در دو دسته‌ی «نوع و میزان مطالعه‌ی غیردرسی» و «عوامل مؤثر بر مطالعه‌ی غیردرسی» طبقه‌بندی شده‌اند.

جامعه و نمونه‌ی آماری پژوهش

جامعه‌ی آماری این تحقیق، همه‌ی دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه‌ی شهرستان شهرضا را، در سال تحصیلی ۱۳۸۰ را در برمی‌گیرد. از مجموع ۱۱۲/۱۰ دانش‌آموز، ۵/۱۶۳ نفر پسر و ۴/۹۴۹ نفر دختر بودند. نمونه‌ی آماری ۳۶۰ نفر بود که از پایه‌های تحصیلی اول، دوم و سوم، هر کدام ۶۰ پسر و ۶۰ دختر با استفاده از روش تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند.

ابزار و جمع‌آوری اطلاعات و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات عبارت بودند از پرسش‌نامه، مصاحبه و دفتر ثبت کتاب کتابخانه‌ی مدرسه‌ها. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از جدول‌های فراوانی و درصد، و شاخص‌های آماری نظیر

کتاب‌های امانت داده شده‌ی کتابخانه‌ی عمومی، و همچنین بیانات رسمی مسؤولان فرهنگی کشور درباره‌ی میزان مطالعه نشان می‌دهد که جایگاه مطالعه در کشور ما نسبت به سایر کشورهای توسعه‌یافته وضعیت مطلوبی ندارد و باید برای ایجاد راه‌های مناسب ترویج مطالعه و فرهنگ کتابخوانی در کشور اقداماتی صورت گیرد. معاونت فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، در مقدمه‌ی «خلاصه‌مقالات اولین همایش راه‌های ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی» در سال ۱۳۷۶ آورده است: «با در نظر گرفتن سابقه‌ی درخشان تاریخی و دینی کشورمان، میزان رویکرد افراد به کتاب در مقایسه با سایر جوامع در سطح پائینی قرار دارد» [۳]. از آن‌جا که شناسایی میزان و نوع مطالعه‌ی غیردرسی و عوامل مؤثر بر آن، به منزله‌ی گام اصلی توسعه‌ی اقتصادی، به برنامه‌ریزان فرهنگی در سطح ملی کمک می‌کند تا با شناسایی علاقه‌ها، گرایش‌ها و نیازهای مطالعاتی دانش‌آموزان، در جهت ترویج فرهنگ مطالعه گام بردارند، پژوهش حاضر که توسط آقایان احمد شعبانی و مرتضی فاضل در سال ۱۳۸۰ انجام شده، به بررسی میزان، نوع و عوامل مؤثر بر مطالعات غیردرسی دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه در شهرستان شهرضا، استان اصفهان، و نیز عوامل مؤثر بر مطالعات غیردرسی از دیدگاه دانش‌آموزان پرداخته است.

میانگین، واریانس، انحراف استاندارد و آزمون همبستگی رتبه‌ای استفاده شد. همچنین، در مرحله‌ی تحلیل داده‌ها، روش‌های استنباط آماری نظیر t ، تحلیل واریانس، آزمون تعقیبی توکی، آزمون خی دو و آزمون لیمان وینتی به کار گرفته شدند.

پیشینه‌ی پژوهش

گاتری و سفرت (۱۹۸۳)، ضمن بررسی میزان مطالعه‌ی گروهی از شهروندان زلاندنو، مشاهده کردند که میانگین مدت مطالعه‌ی روزنامه ۲۹ دقیقه، کتاب ۲۴ دقیقه و مجلات ۸ دقیقه در روز است. یافته‌های تحقیقی شارون (۱۹۷۳-۷۴) در آمریکان نشان می‌دهد، مردم روزانه به طور متوسط ۱۰۵ دقیقه مطالعه می‌کنند. همچنین کودکان در انگلستان به طور متوسط هر ماه سه کتاب می‌خوانند و این وضعیت تا حدود پنجاه سالگی ادامه دارد. در ایرلند نیز میزان مطالعه‌ی نوجوانان دبیرستانی ۹۰ دقیقه در روز گزارش شده است.

نتایج این تحقیقات، به دلیل تنوع نمونه‌های مورد تحقیق، به سادگی قابل مقایسه نیست. اما از مجموع یافته‌ها می‌توان به این واقعیت پی برد که میزان کتابخوانی و مطالعه‌ی آزاد در جامعه‌ی توسعه یافته در حد مطلوبی است [فاضل، ۱۳۸۰: ۵۲].

استون و لی وود (۱۹۸۳) با مقایسه‌ی نحوه‌ی گذراندن اوقات فراغت دختران و پسران به این نتیجه رسیدند که دختران پیش از پسران از کتاب به عنوان سرگرمی استفاده

می‌کنند. گرینی (۱۹۸۳) نیز به نتایج مشابهی دست یافت، اما پی برد که پسران بیش از دختران برای مقاصد منفعت طلبانه، مطالعه می‌کنند. [بحرانی، ۱۳۷۶: ۵۳]. یک برنامه‌ی حمایتی در زلاندنو، با عنوان «سیل کتاب»، از مراکز تحقیقات آموزشی خواست تا به امر نفوذ کتاب به مدرسه‌ها کمک کنند. وزارت آموزش و پرورش، سازمان خدمات کتابخانه‌ای مدرسه‌ها و چند کمیته‌ی مشورتی دیگر، به طور مؤثر در این برنامه‌ی شورای کتاب زلاندنو شرکت داشتند. این تحقیق در شهر اوکلند با انتخاب دو مدرسه‌ی ابتدایی آغاز شد که از طرف محققان محلی معرض شده بودند. دانش‌آموزان زیادی در این طرح نام‌نویسی کردند. آن‌ها پیش از این چندان به کتاب دسترسی نداشتند. تعداد زیادی از کودکان جزیره‌ی پلیتری (واقع در اقیانوس آرام) در این مدرسه‌ها تحصیل می‌کردند. در این مدرسه‌ها، تعداد کتاب‌ها محدود بود. خوشبختانه، مدیران مدرسه‌ها نیز علاقه‌ی زیادی به این طرح نشان دادند.

۴۰۰ تا ۵۰۰ جلد کتاب در اختیار دانش‌آموزان کلاس‌های اول تا چهارم هر مدرسه قرار گرفت و تأثیر این برنامه در عادت به مطالعه، مهارت در مطالعه، علاقه‌ی کودکان به مطالعه، و همچنین نظرات معلمان آن‌ها ارزیابی شد. محققان نشان دادند، کتاب‌هایی که در دسترس کودکان قرار گرفتند، موجب راه یافتن کتاب‌های دیگر به این مدرسه‌ها شدند.

نخستین نتایج برنامه‌ی سیل کتاب رضایت‌بخش بود. کودکان از تعداد زیاد کتاب‌ها و وضع تازه‌ی کلاس به هیجان آمده بودند، وقت بیش‌تری را صرف کتاب خواندن و صحبت درباره‌ی آن‌ها می‌کردند، کتاب‌ها را امانت می‌گرفتند و حتی آن‌ها را برای والدین خود می‌بردند تا مطالعه کنند [استینگر، ۱۳۷۷].

یافته‌های پژوهش

نتایج تحقیق نشان می‌دهند که دانش‌آموزان پسر ساعات مطالعه‌ی غیردرسی کم‌تری دارند، اما از نظر میزان صفحات مورد مطالعه، پسران بیش‌از دختران مطالعه می‌کنند. در هر سه پایه‌ی تحصیلی دبیرستان، بین میانگین ساعات و صفحات مطالعه‌ی غیردرسی تفاوت معناداری وجود دارد، ولی در مجموع، دانش‌آموزان پایه‌ی دوم ساعات و صفحات مطالعه‌ی غیردرسی بیش‌تری دارند.

از نظر موضوع مورد مطالعه، دانش‌آموزان پسر بیش‌ترین انتخاب را از میان کتاب‌های علمی و فنی داشته‌اند و پس از آن، داستان و شعر به ترتیب جایگاه‌های بعدی را گرفته‌اند. روان‌شناسی کم‌ترین میزان انتخاب را داشته است. دانش‌آموزان دختر بیش‌ترین انتخاب را از میان کتاب‌های داستان و بعد از آن شعر، ادبیات و نقد ادبی داشته‌اند. براساس یافته‌ها، بین نظرات دانش‌آموزان دختر و پسر در

موضوع‌های اجتماعی، سیاسی، ادبی و تاریخی شباهت وجود دارد، اما در سایر زمینه‌ها، تفاوت معناداری مشاهده می‌شود؛ به ویژه در موضوع‌های علمی و فنی که کم‌تر توسط دختران انتخاب شده‌اند. نتایج نشان می‌دهند که بین رفتارهای توجه‌آمیز والدین با ساعات مطالعه‌ی غیردرسی رابطه‌ی معناداری وجود ندارد، ولی بین این‌گونه رفتارها با صفحات مورد مطالعه، رابطه‌ی معناداری وجود دارد. بین دسترسی نداشتن دانش‌آموزان به کتاب‌های غیردرسی مورد علاقه و گرانی کتاب، با میزان ساعات مطالعه‌ی

غیردرسی رابطه‌ی معناداری وجود دارد. حجم زیاد درس‌ها به میزان زیادی موجب کاهش مطالعه‌ی

غیردرسی می‌شود، و برعکس، انجام وظایف مدرسه و تکالیف درسی در سطح متوسط، امکان مطالعه‌ی غیردرسی را بیش‌تر می‌کند.

نتایج نشان می‌دهند، معلمان در حد متوسط نسبت به کتاب و مطالعه توجه نشان می‌دهند. دانش‌آموزان، وجود تجهیزات کتابخانه‌ای در مدرسه را مشوق خود برای مطالعه‌ی غیردرسی اعلام کرده‌اند. آن‌ها تبلیغات کتابخوانی، از جمله شرکت در نمایشگاه‌های کتاب، معرفی کتاب و مسابقات کتابخوانی را در افزایش مطالعه‌ی غیردرسی مؤثر دانسته‌اند.

دانش‌آموزانی که عضو انجمن‌ها یا شورای دانش‌آموزی بودند، به‌طور قابل ملاحظه و معناداری از نظر ساعات و صفحات، بیش از سایر دانش‌آموزان مطالعه‌ی غیردرسی داشتند. در ضمن، هدف‌هایی چون علاقه‌ی شخصی به بیش‌تر داشتن، و رشد و بالندگی، بر میزان ساعات و تعداد صفحات مطالعه‌ی غیردرسی مؤثر است. نتایج حاصل در مورد عوامل بازدارنده‌ی دانش‌آموزان در

استفاده از کتابخانه‌ی مدرسه نشان می‌دهد که نامناسب بودن ساعت کار کتابخانه، نامناسب بودن کتاب‌های کتابخانه، نبود فهرست کتاب‌های مناسب، بی‌علاقگی به کتاب و کتابخوانی، فقدان کتابداری خوب، و نبود نظام طبقه‌بندی و فهرست‌بندی خوب کتاب‌ها، به ترتیب از جمله مهم‌ترین عوامل بازدارنده در استفاده از کتابخانه هستند.

منابع

۱. استیونگر، رالف. س. شیوه‌های مطالعه. ترجمه‌ی دکتر علی شکویی. دبیرخانه‌ی هیأت امنای کتابخانه‌ی عمومی کشور. تهران. ۱۳۷۷.
۲. بحرانی، محمود. «گزارش وضعیت کتابخوانی در شیراز» (پژوهش میدانی). فصل‌نامه‌ی فرهنگ عمومی. شماره‌ی ۱۳-۱۲. پائیز و زمستان ۱۳۷۶.
۳. برازش، علیرضا. «مقدمه». در خلاصه مقالات اولین همایش راه‌های ترویج کتابداری. ترجمه‌ی اسدالله آزاد. آستان قدس رضوی. مشهد. ۱۳۶۶.

